

kruti i nepomični zakoni vladaju čovječanstvom. Čini ljudski svake se godine strogo ponavljaju. Što ćete sada na to?

Mi se branimo s Droysenom: „Neka slobodno statistika pokazuje, da u stanovitoj zemlji imade toliko i toliko nezakonitih poroda; neka u onoj formuli $A = a + x$, taj a sve one momente sadržaje, koji „razjasnjuju“, da između tisuć majka 20. do 30. ili koliko mu drago neudatih radja — svaki pojedini slučaj te vrsti imade ipak svoju poviest, a koli često ganutljivu i srcem potresajuću, te će se od tih 20 do 30 nesretnicâ težko koja tim umiriti, da statistički zakon njenu biedu „razjasnjuje“; noću, kad im srdce plače trapljeno saviestnom grižnjom, mnoga će se od njih tvrdo uvjeriti, da je u formuli $A = a + x$, onaj posvema neznatni x od neizmjerne važnosti, da on baš cielu čudorednu vrijednost čovjeka, to jest njegovu svu i jedinu vrijednost uključuje.“⁴

Buckle i njegovi zagovornici precjenjuju daleko statistička data; jer koliko u istinu vrijedi statistika s te moralne strane? Lotze odgovara: „Nabrajajući odsudjena zlodjela predpostavlja ona doduše, da je broj poznatih zločina u nepromjenjenom razmjeru napram cjelosti počinjenih; ali kad bi s obzirom na slobodu ljudsku nešto dokazati htjela, imala bi ujedno pokazati, da je i broj počinjenih u istom nepromjenjenom razmjeru napram nakanjenim, zapriečenim ili neuspjelim, da u obće napram cieloj množini svih u nutrini duša pojavivših se manje više ozbiljnih pokusa. Ona ne samo da toga ne čini, već nabrajajući stotine i stotine umorstvâ i ubojstvâ meće pod te vrstne oznake slučajeve od najraznoličnije čudoredne vrijednosti, kojih puki broj ne podaje nikakova mjerila za kvantitet zla, koje stanovito društvo u stanovito doba u nekom smjeru izvodi.“⁵

Zato ako Buckle i statistički dokaže, da se svake godine ponavlja isti broj zlodjelâ, samoubojstvâ i drugih čina, to on time nipošto dokazao nije, da je ljudska volja neslobodnom.